

Переверзов Іван Олександрович

здобувач вищої освіти

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Дніпровського гуманітарного університету

Науковий керівник:

Пеньков Сергій Володимирович

доктор юридичних наук

професор кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА»

Одним із видів державно-правової діяльності в Україні, що певною мірою обмежує конституційні права і свободи, є діяльність правоохоронних органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Відповідно до європейських стандартів прав людини, зокрема, Європейської конвенції про захист прав людини та відповідних рішень Європейського суду з прав людини, а також конвенцій Ради Європи, оперативно-розшукові заходи можуть здійснюватися лише при певних чітких вимогах, оскільки вони обмежують права людини та основні свободи, зокрема повинні бути визначені цілі обмеження, процедура має бути чітко викладена в законодавстві, а також мають існувати необхідні гарантії дотримання прав людини.

18 лютого 1992 р. був прийнятий Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», де оперативно-розшукова діяльність визначається як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [1]. Спрямовуючи оперативно-розшукову діяльність виключно на досягнення суспільно корисних цілей, законодавець окремо виділив гарантії законності під час проведення такої діяльності (ст. 9), неухильне дотримання яких унеможливило порушення прав і свобод громадян.

Окрім гарантій, в Законі закріплено принципи оперативно-розшукової діяльності: верховенство права, законність, дотримання прав і свобод людини. Значення принципів оперативно-розшукової діяльності складається з того, що у принципах знаходить своє вираження сутність цього виду державної діяльності.

Під принципом дотримання прав людини слід розуміти наявність у людини усіх прав, передбачених чинним законодавством України, яких вона не позбавлена або тимчасово обмежена у передбаченому законом порядку. Указом Президента України «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів», в якому з метою забезпечення конституційних прав громадян на недоторканість житла, таємницю

листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте і сімейне життя під час проведення оперативно-технічних заходів, зобов'язано Кабінет Міністрів України та суб'єктів оперативно-розшукової діяльності привести свою діяльність у сувору відповідність з чинним законодавством та розробити єдину інструкцію про порядок отримання підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дозволів на проведення відповідних заходів та використання одержаних при цьому матеріалів [2].

Також, у зв'язку з неоднозначним застосуванням судами норм законодавства, під час надання оперативним підрозділам дозволів на проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують права і свободи людини та громадянин, а також обшуків і примусових виїмок, Верховний Суд України оприлюднив Постанову Пленуму від 28.03.2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства придачу дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина під час здійснення ОРД, дізнання і судового слідства».

Відповідно до п. п. 7,9 ч.1, ч.2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», п.6 ч.2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» за вмотивованими рішеннями суду можуть застосовуватися такі обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачених ст.ст. 30, 31, 32 Конституції України: 1) негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи; 2) зняття інформації з каналів зв'язку; 3) контроль за кореспонденцією; 4) застосування інших технічних засобів одержання інформації.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні не визначається загальний зміст обмеження прав і свобод людини і громадянина, а також нормативні критерії припустимості такого обмеження. Це призводить до того, що у багатьох випадках «розмивається» межа їх обмеження, оскільки в законодавстві відсутні будь-які принципові підстави для встановлення граничного ступеня цих можливих обмежень.

Якщо право – інструмент захисту особи від загроз з боку держави, то обмеження прав і свобод призначене для захисту суспільства, прав і свобод інших осіб від свавілля правокористувача. Можливість обмеження основних прав і свобод людини державою передбачено фактично у всіх міжнародно-правових актах, що регламентують права людини й основоположні свободи. Кожен договір визначає межі можливих обмежень та вичерпний перелік підстав для них, а також встановлює низку прав, які за будь-яких обставин не можуть бути обмежені [3].

Через відсутність узагальнених нормативних критеріїв припустимості обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина у кожній статті Основного Закону, котра передбачає виняткову можливість такого обмеження, зазначаються певні умови використання цієї можливості. Так, ст. 30 Конституції України передбачає припустимість обмеження права на

недоторканність житла (та, відповідно, заборони проникнення до помешкання чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку) за умови його вмотивованості рішенням суду, а також у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [4].

Отже, обмеження основних прав здійснюється як шляхом прямих заборон, так і вилученням тієї чи іншої правомочності з загалу конкретного права, а також шляхом встановлення спеціального порядку реалізації такого права.

Як вже ми зазначали, на законодавчому рівні відсутнє визначення «обмеження прав і свобод людини та громадянина». Разом з тим, існують різні погляди на визначення цієї дефініції. Так, А.Ф. Квітко вважає, що під терміном «обмеження права (свободи)» слід розуміти як встановлені законодавством межі реалізації (здійснення) людиною (громадянином) прав (свобод), які виражаються в заборонах, втручаннях, обов'язках, відповідальності, існування яких детерміновано (зумовлено) необхідністю захисту конституційно визнаних цінностей, і призначенням яких є забезпечення необхідного балансу між інтересами особистості, суспільства і держави [5].

Є.Є. Грецова пропонує розуміти обмеження як допустиме міжнародним правом та/або внутрішньодержавним правом втручання в права і свободи людини, які відповідають вимогам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується. Метою обмеження прав і свобод людини є охорона основних загальновизнаних цінностей в суспільстві, до яких відносяться життя, свобода, гідність, здоров'я і моральність населення, а також підтримка державної безпеки, забезпечення громадського порядку та інші цінності [6].

Вагомий крок у захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина від свавільного обмеження зробив Конституційний Суд України, визначивши у Рішенні від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 те, що обмеження конституційних прав і свобод має ставити легітимну мету; бути зумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим; у разі обмеження права законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію відповідного права, і не порушувати його сутнісний зміст [7].

На наш погляд, більш змістовним є формулювання, де акцент робиться не на тимчасове позбавлення громадян певних прав, а на тимчасове унеможливлення їх використання у повному обсязі. Зміст та обсяг обмежень конституційних прав мають визначатися за принципом необхідності та співрозмірності з визнаними в Основному Законі цілями таких обмежень. В іншому разі останні цілком правомірно поставатимуть перед проблемою їх обґрунтованості та виправданості. Також, з метою виключення можливості

неспівмірного обмеження прав і свобод людини і громадянина у конкретній правозастосовній ситуації, норма, що передбачає припустимість такого обмеження, має бути «формально визначеною, точною, чіткою, ясною, не припускаючи розширювального тлумачення встановлених обмежень і, відповідно, довільного їх застосування» [8, с. 79]

Зазначимо, що обмеження конституційних прав людини – це не применшення, не дискримінація, не порушення прав і свобод людини і громадянина, а лише зменшення обсягу прав і свобод.

Таким чином, права та свободи людини і громадянина, незважаючи на їх безперечну найвищу цінність у правовій демократичній державі, не можуть бути зведені в абсолют і бути завжди й в усіх випадках недоторканими. Держави змушені обмежувати права людини для досягнення балансу між правами індивіда та інтересами суспільства в цілому.

Список використаної літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/page2>
2. Указ Президента України від 07.11.2005 № 1556/2005 «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів». *Офіційний вісник України*. 2005. № 45. Ст. 2834.
3. Дешко Л. М. Втілення принципу правової визначеності у правотворчу та правозастосовчу практику при обмеженні права на судовий захист [Електронний ресурс]. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2012_2/029.pdf
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами та доповненнями).
5. Белый А. В. Понятие и значение ограничения прав человека и гражданина. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 7 (145). Право. Вып. 18 [Электронный ресурс]. URL : <http://www.lib.csu.ru/vch/145/006.pdf>
6. Грецова Е. Е. Правомерные ограничения прав и свобод человека в международном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 26 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 1712 Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15>
8. Теория оперативно-розыскной деятельности : учеб. ; под ред. К. К. Горяйнова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова. Москва, 2009. 831 с.